

Mint Németh Lászlónál. S hogy miért marad el, épp **ez** utal Németh László nyugtalan tisztázatlanságaira. Ugyanaz **ez a** hiány, mint amikor az ideológiájában **nem** gondol mindent végig s amiért folytonos pozícióváltásokra kényszerül perspektivizmusában. Ugyanaz **ez**, amikor megállapításaiban **nem** látja a tárgya és önmaga ellenmondásait. Ugyanaz **ez**, amikor megelégszik csupasz impresszióival és se társadalomtörténetileg, **se** logikájában **nem** ellenőrzi **a** benyomásait. **Az** történik ebben a regényben is Némethtel, ami általában történt vele eddig. A lét valamely darabja lekötötte **a** figyelmét s nagy impulziót érzett magában **a** lét **ama** szegmentumának megragadására. S meg is ragadta. De csak **a** benyomásaiban! Vissza is adta. **De** csak **a** felületéről! Ezért mondott mindig **a** mélyebb összefüggések előtt csődöt az ideológus Németh László. Ezért kényszerült folyton **a** helyváltoztatásra. S ha **az** ideológiában nem ért **a** gyökerekig, illetve ahol ezeket **a** gyökereket kitapintotta, ott a neurózisba menekült előlük, ugyanezért **nem** tudja meghaladni **a** műalkotásban **az** író Németh László a csak-benyomások, **a** csak-lélektan módszerét s marad el — **a** határozott jelentés. Mindakét esetben u. i. az önmaga megoldatlan ellenmondásait kellene meghaladnia. Azt a valamit, amiért minden lépésekor **az** előző lépése mögött csapja be **az** ajtót. Azt a valamit, amiért most **a** perifériák felé tart. Viszont hiába: **a** mindenkivel szembe kerülő frondór egyszer **a** maga léte alapjaira lel s **a** mélylélektan az elemző düh tetején, túl **a** „lelken” **a** létbe ütközik s akaratlanul **nem a** lelket, hanem **a** valóságot leplezi le. Mint Kurátor Zsófi esetében is. **A** gög és **a** döllyf leleplezése kétségtelenül szép feladat **an**nak számára, aki ily' nyomasztó teljességgel tudja végrehajtani. **A** leleplezés apparátusának **ez a** teljessége azonban nemcsak Kurátor Zsófi neurózisáról szedi le **a** leplet, hanem **a** gögöt-döllyföt alátámasztó életberendezésekről is — s ha akarja, ha **nem**: **ez** életberendezések, életösszefüggések hiábavalóságára hívja fel **a** figyelmet, mégha Kurátor Zsófi sorsát **nem** is zárja le, ha **a** regénynek nincs is befejezése, ha **a** határozott és végső lépés **a** végleges tisztázás felé hiányzik is: **a** nagyon fontos lépés, **a** következtetések levonásának **a** lépése, mely **nem** hiányozhat egy gondolatsorból, **nem** hiányozhat egy ideológiából s **nem** hiányozhat egy regényből sem, ha határozott jelentésre tart igényt

Hogy **ez az** itt hiányzó lépés hova vezetett **az** ideológus Németh Lászlónál *belül*, azt **a** „Magyarok Romániában” végszavaiban ő mondta el a legvilágosabban. Hogy hova vezetett *kívül*, azt **a** „Magyarok Romániában” után felkelt hallali igazolja. Németh László **a** perifériák felé tart... *A következő lépését várjuk.* Gaál Gábor

EMBERSÉG ÚTJAI. **A** polgár regényrajzát, idegducainak kibogozását, tudatalatti tudatosságának kianalizálását, **a** polgár emberréválását, szocializmusba tántorgását, ezt az egész életfolyamatot **a** hajótöröttség-től **a** szocializmusba kapaszkodásig, felfedőn és lezárón *Leonhard Frank Polgár-jának* köszönhetjük. Aki regényíró ehhez **a** témához nyul, félig elveszett ember. Teljességet **nem** adhat, csupán **a** témát variálhatja. **A** legjobb esetben pótolhatja és erősítheti azt, ami Frank regényében konstrukciójánál fogva, **a** háttérbe szorult: **a** realitást. **A** Frank-féle polgár-komplexumot aktuális mai konturokkal keretezni: hálás és **nem** haszontalan feladat.

A polgár emberrétudatosodásának útja **a** szocializmuson át vezet. Ha tehát egy író leírja **a** címet: Egy polgár ember lesz (Friedrich Schick: *Ein Bürger wird Mensch*. Verlag Oprecht, Zürich) akkor ezt **az** utat várjuk és keressük különösen **ma**, amikor **a**: két világ harca az ember eszközváltának és az ember lényegváltának, **a** barbarizmus és **az** em-

berség szemmel látható különbségének a vetülete. Ennek a szocializmus-sal egyjelentésű emberútnak itt semmi nyoma, amiből következik, hogy aktualitása és realitása — tehát az, ami a leonhardfranki nyomatékot helyre billentette volna — kevés és lényegtelen. Mi marad meg ebből a regényből? Prága barokk atmoszférája, néhány teljes lélegzetű táj- és idő-kép, az irókészség tagadhatatlan bizonyítékai, de a polgár emberréválása? Prágai nagyiparosok és bankárok frakkos világát látjuk. Esznek, isznak, táncolnak. Aztán: az egyik megbukik, maga után rántja a másikat, a harmadik főbe lövi magát, mire a negyedik csődöt mond és szobakonyhás lakásba költözik. Ez történik hőszünkkel is, így lesz ember. Nem lövi magát főbe, nem is szégyeli magát, mert mellette ott van a lány, a nő, nagy becsületes N.-nel, a Nő, akiről azt hitte, hogy futó viszony lesz és aki most világával, egészségével paraszti vérével józanságával, beletörődésével támasza és csodája lesz. Ennyi és így válik ez a polgár emberré. Ebben a regényben a polgárság világának a hanyatlása van elmondva, de nem megmutatva, nem megcsinálva. A „feloszlásban levők” a maguk halálbizonyítványait vacsorák és táncok szünetjeiben fedezik el és mondják el kulturáltan és cinikus vállrándításokkal egymásnak. Harcnak, belső feszültségnek vetületei és történései itt nincsenek. Rezignált tudomásulvétel és kényszeres egészségromantika, földromantika nem találhat utat a szocializmus emberteremtő lényege felé.

A szocializmusba vezető és a szocializmusból kikanyargó emberut ma nehéz, ma veszélyes ut. A Harmadik Birodalom antiszociális: vandallizmusáról már rengeteget hallottunk. Most az emberségügy harcosainak veszélyes mindennapjáról olvashatunk Heinz *Liepmann* új könyvében (*...wird mit dem Tode bestraft*. Europa Verlag, Zürich). A földalatti munka színes, detektívregényekkel vetekedő dokumentációja ez a könyv. És ennél több. Sokkal több: az ismeretlen harcosnak aktualitásból végtelenségbe ért halhatatlansága. Szobor. Pedig: „nincs szobra. Neve ismeretlen. És amikor meghalt, gyermekei aprók voltak és anyjuk nem tudott nekik kenyeret adni. De ha vannak hősök, hősök, ennek a szónak a legnemesebb értelmében: ember tiszta szívvel, mindent feláldozón ember, aki támad és harcol, noha egyedül áll mindenkivel szemben, ember tele hittel és jószággal, — akkor Ottó hősz volt.” És erről az Ottóról, ezekről az Ottokról szól ez a könyv, melynek, mint regénynek, nincs jelentősége. Inkább dokumentációs pamflett, az író bírál és ítél, magyaráz és morfondíroz, de közben hallatlan szuggesztivitással elevenedik meg előttünk a végzetes dátum: a február 28-ról 27-re virradó éjszaka és annak minden következménye. Csak Hamburgot látjuk, csak a hamburgi földalatti munkát, csak a hamburgi hőstetteket és hibákat csak a hamburgi vandallizmust és spicliatmoszférát, de mindent tudunk és mindent értünk. Ez a könyv, mely külső formáját tekintve regény, végső fokon üzenetközvetítés a föld alól, üzenet minden jóakarató embernek, akiben még él és színesedik és elevenedik az ember. Üzenet a gyanakvók felé, az elbóditottak felé, a közömbösök felé. Ennek a harcnak embertartalma, mely halálveszélyek közt állja ki tűzpróbáját a becsület meztelenségével tárulkozik itt a világ elé. Olyan szomorú, olyan furcsa: a részvétlen, sőt ellenségesen figyelő külvilágtól nem kér semmi mást, csak annyit, hogy lássa meg, becsülje *meg* a harcában rejlő és harca lényegét kitöltő emberségjegyet. Az ismeretlen Ottó egy amerikai zsurnalisztának szinte könyörögve mondja tollba a következőket: „Önök polgári ujságírók magánértesüléseik révén és hivatalos uton mindig csak ellenségeink véleményét kapják, csak ezt ismertetik. Én nem akarom meggyőzni harcunk igazáról. Mi csak tisztességes ellenfelet keresünk.

Amit én akarok, amit mi itt olyan nagyon akarunk, az ennyi: „Lássák be az amerikaiak és angolok, hogy nem mi vagyunk a „szervezett gonosztevők”, hogy emberek vagyunk, mint Önök. Asszonyaink vannak és gyerekeink, gazdagok és szegények vannak köztünk és ugyanúgy köhögünk és ugyanolyan pápaszemet hordunk, mint Önök. Mi nem vagyunk sem felsőbbrendű emberek, sem aljaemberek. Mi egyszerűen hívő emberek vagyunk. Az amerikai és angol nép ne lásson bennünk polgárrémet, de egy új szellemi magatartás képviselőit. Mi azonban különbözünk önöktől, hogy a jövőre nézve gyönyörű elképzeléseink vannak és hogy ezt az elképzelést gyermekeink érdekében akarjuk megvalósítani. Mi ezért dolgozunk, lehet, hogy nem érzük meg, de a mi gyermekeink és ellenségeink gyermekei egész biztosan megérik majd. Látja, ezért tudunk mi szenvedni. Önök láthatnak bennünk ellenfelet, de becsüljenek is meg minket és kell, hogy megkülönböztetett tisztelettel becsüljenek minket.”

A fasizmus elleni harcnak eddigi legnagyobb pozitívuma: az emberiség tudat kristályosítása, realizálása. Amikor a Harmadik Birodalom ezt az értéket, ezt az eredményt halállal kénytelen büntetni, akkor ezzel a legsúlyosabb ítéletet mondta ki önmaga felett.

Fábry Zoltán

BUKOTT TANÁROK. Komlós Aladár sokoldalú ember, költő, esztétikus regényíró és — tanár. Komoly írói munka legújabb regénye is¹, a mesterségbeli tudás tiszta fémjele rajta s mégis felöltlik a gondolat, hogy a mű szerzője nemcsak író, de — amit különben tudunk róla — tanár is. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy Komlós Aladár regénye — tanáros írás. Ez a meghatározás az értékelés rovására menne, tekintve, hogy az irodalmi közfelfogás a nehézkes, tudálékos, körülményes, fontoskodó és főleg művészietlen írásokban tanári attitűdöket szeret főlismerni. Komlós regényében az élményanyag valósága köti össze az író a tanárral; a nemcsak pusztán átértzett, de közvetlenül átélt életforma az, ami az író fantáziáját termékenyíti. Az a kettőség, ami egyébként az író és a tanárt egymástól különválasztja, itt szerencsés sikon találkozik és megszületik egy olyan tanárregény, amit nem csupán iskolamester, vagy csupán belletrista, de amit olyan író irt, aki egyben aktív tanár is.

Komlós Aladár szókimondó író és éppen emiatt nem egyszer gyült már meg a baja az írónak a tanár fölöttes hatóságaival. A magyar irodalmárok becsületére válik, hogy Komlóst a harapófogóban sosem hagyták cserben és kivédtek a tanár-író személyén keresztül meginduló olyan támadásokat, amelyek az irodalom, és a kritika szabadsága ellen irányultak. Ez a megjegyzésünk nem tér el cikkünk tárgyától, mert Komlós könyvének elején ez a félre nem érthető ríposzt háritja él már jóelőre a levegőben lógó támadásokat: „Ez a könyv nem riport, hanem regény. Az iskola, amelyet leír, nincs meg a valóságban, az események, amelyeket elbeszél, nem történtek meg.”

A közfelfogásnak az a sajnálatos eltévelyedése, amely céhbéli sérelemnek tekinti már a szakmai karrikatúrákat is, ilyen óvatosságra, készíti az író és ezzel valósággal az irodalom hitelét és szuverénitását éri sérelem. Igaz ugyan, az irodalmi értékállóság szempontjából közömbös, hogy létezik-e a regénybeli iskola, vagy sem és hogy az elbeszélte események megtörténtek-e. Azonban az nem mindegy, hogy az író meggyőző ereje hihetővé teszi-e akár a hihetlent is. Az író szuggesztivitásáról csak akkor lehet beszélni, ha az, amit elmond, az *átélés*, tehát az *élmény* erejével hat. Az író, aki könyvében életrehív egy iskolát növendékekkel és tanárokkal egyetemben, nem valószínű, hogy szabad fantáziája után alkot, mert hiszen a valóság ábrázolásáról van szó és nem képzelgések-

¹ Komlós Aladár: *Néró és a VII. a. Pantheon* kiadás, Budapest.